ביאור "כל עוף שפורח עליו, מיד נשרף"

הרב אברהם חמאמי

בסוכה (כח ע"א) **איתא:**

תנו רבנן, שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו, ושלשים מהן ראוים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, עשרים בינונים. גדול שבכולן – יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן – רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, מְשלות כובסין, מְשלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הויות דאביי ורבא. לקיים מה שנאמר (משלי ח כא): "להנחיל אֹהֲבַי יש ואֹצרֹתיהם אמלא". וכי מאחר שקטן שבכולן כך, גדול שבכולן – על אחת כמה וכמה. אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, בשעה שיושב ועוסק בתורה – **כל עוף שפורח עליו מיד נשרף.**[1] [וכ"ה בתלמוד בב"ב (קלד ע"א) ובאבות דר"נ[2] עיי"ש].

ופירש רבנו חננאל: "כל עוף שפורח עליו באויר בשעה שהיה עוסק בתורה, מיד נשרף – כלומר זיו השכינה היה במושבו".[3]

1 אגב, בעולם הישיבות נוהגים לתבל אמרה זו כל אחד לפי השקפת עולמו ותפיסתו. החסידים אומרים: ראו איזה קדושה נוראה מעל ראשו של יב"ע בשעה שעוסק בלימוד תורה. והליטאים מנגד אומרים, יש לחקור: מה הדין אם העוף הוא של אדם פרטי ונשרף, האם יב"ע חייב משום מזיק או חשיב גרמא ופטור, או שמא הוי גרמֵיהּ וגִיהֵיהּ דיליה הוא וחייב. ומה יהיה אם נעשה דבר זה בשבת, אם יתחייב משום מבשל, מבעיר, נטילת נשמה.

ובדרך בדיחותא, שמעתי מידידי הרב"ח יצ"ו בשם הרב יעקב גלינסקי שליט"א, מה שמפורסם היום כסגולה למי שלא מצא עדיין זיווגו הולך להשתטח על ציונו של יב"ע בעַמּוּקָה (בגליל העליון, ליד צפת). מקור סגולה זו לדעתו, כידוע בדרך כלל מי שמתעכב בשדוכים, בגלל דרישות מיוחדות שיש לבחור או לבחורה [מה שקוראים היום "ג'וקים בראש" = עופות שבראשם], וכאשר באים לציונו בעמוקה, הרי מִסגוּלתו של יב"ע שכל עוף שעובר מעל ראשו נשרף, כך כל אותן מחשבות זרות ודרישות רחוקות שנמצאות בראש הבחור או הבחורה נשרפות, ואז ממילא מוצאים את זיווגם הראוי, ולפעמים כבר באותו מעמד [כפי שמספרים בעלי הספורים] עכ"ד. וראה קושיית הרב אליהו דסלר בספרו "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 470) על מימרא זו. יובא לקמן.

2 בית מדרש לרבנים באמריקה, מהדורת ש"ז שכטר, נ.יורק ירושלם תשנ"ז, הוספה לנוסחא א פ"ה, ד"ה רבן יוחנן, עמ' עט.

3 וקרובים דבריו לפרש"י ודעימיה וכדלקמן.

ופרש״י: ״נשרף – שהיו מלאכי השרת מתקבצין סביביו לשמוע דברי תורה מפיו״. עכ״ל רש״י.

וכך פירש בספר מנורת המאור בהקדמה לנר ראשון (סי׳ א דף ט ע״א).

והתוספות (שם ד״ה כל עוף) **כתבו:**

שהדברים שמחים כנתינתם בסיני, שנִּתנה תורה באש. וכענין זה מצינו במדרש[4] בעובדא דרבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מסובין בסעודה, וליהטה האש סביבם״.

וכ״כ תוס׳ הרא״ש (שם).

וכדברי התוס׳ כך פירש הריטב״א (שם) **וז״ל:**

אמרו על יונתן בן עוזיאל, בשעה שהיה עוסק בתורה כל עוף שפורח מיד נשרף. פירוש שהיו הדברים כיום שניתנו בסיני שהאש היתה שולטת, ושאלו בירושלמי[5] התלמיד כך הרב מהו, והשיבו שהתלמיד תוך ד׳ אמות, ברם הרב אפילו חוץ לד׳ אמות.

וכ״פ הריטב״א בב״ב (קלד ע״א) **עיי״ש. וכן הבין בדרשות ר״י אבן שועיב** (פ׳ נשא ד״ה ואמר התנא).

וכך נראה שתפסו בפשיטות ביאור מימרא זו בספר חובות הלבבות (שער ו שער הכניעה פ״ה) **וז״ל:**

והחמישי, כאשר יחשב בגדולת הבורא יתברך ועוז גבורתו, המשקיף על נראהו ונסתרו, ויתן אל לבו הענין הגדול הזה, כמו שזכרו רבותינו ז״ל על הרבה חסידים, שהיו בדורות העוברים, מן המורא והגדולה, והוא מה שאמרו: נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, ואמרו על יונתן בן עוזיאל: כשהיה דורש בתורה, כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף. ואין ספק, שמעלת הנביאים למעלה ממעלתם...

והרשב״ץ בפירוש ׳מגן אבות׳ על מסכת אבות (ב ט) **כתב: ״ואמרו על גדול שבכולן, שכל עוף שהיה פורח עליו בשעה שהיה עוסק בתורה, היה נשרף בהבל היוצא מפיו״,**

4 הוא בירושלמי חגיגה (ב א, ט ע״ב), עיי״ש. וראה כיוצא בזה, במדרש שיהש״ר עה״פ ״צוארך כחרוזים״ (א י) כבשעה שהיה [ר׳ אבא בר קומי וחבריו] חורזים בדברי תורה, ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים, והאש מלהטת סביבם והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני. ופירש התורה תמימה (אות קלט): ״כלומר, מלקטים ומבררים ומסדרים כל ענין מד״ת מה ששיך לו מנביאים וכתובים על הסדר. וענין להטת האש, הוא לשון מליצי, לתאר התלהבות הלומדים בכל רגשות הנפש, וכעין שאמרו בסוכה (כח ע״א) אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף הפורח עליו נשרף, והוא משל על גודל ההתלהבות, ועיי״ש בתוס׳. וענין שמחת הדברים כנתינתן מסיני, הכוונה שהתכוונו לאמיתה של תורה כמו שניתנה מסיני״.

5 חפשתיו ולא מצאתיו. וכבר העירו המהדירים בריטב״א (מהד׳ מ׳ הרב קוק) שלא נמצא בירושלמי שלפנינו.

עכ"ל. וכ"כ ר"י אלאשקר במרכבת המשנה אשר לו על מסכת אבות (א טז), והביא את פירוש הריטב"א בחילוקו בין התלמיד לרב, כנ"ל. גם ר"א חיים בר נפתלי צבי הירש שור בספר תורת חיים בפירושו על גמרא ב"ב (שם) כתב להדיא ד"לאו גוזמא הוא, אלא דוקא". והביא ראיה מעובדא דסעודת ברית מילה של אלישע בן אבויה. [ראה תוס' חגיגה (טו ע"א ד"ה שובו)].

והנה מפורסמים דברי הרמב"ם בפיהמ"ש סנהדרין (י א) בענין הגישה לביאור דרשות חז"ל. וכתב הרמב"ם שנחלקו בני אדם לשלש כתות בביאור אגדות חז"ל, כפי שיראה המעיין שם. ותקף בחריפות את הכת הראשונה התופסת ומבינה דרשות חז"ל כפשטם, ושאינם מסבירים את דרשות חז"ל כלל, ונעשו אצלם כל הנִּמנעות מחוייבי המציאות, בזה"ל:

> והכת הזו דורשין מפשטי דברי חכמים, דברים אשר אם ישמעום העמים יאמרו: **רק עם סכל ונבל, הגוי הקטן הזה**. והרבה שעושין כן הדרשנין המבינים לעם, מה שאינם מבינים הם בעצמם, ומי יתן ושתקו כיון שאינם מבינים, **מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה**.

ואימץ הרמב"ם (שם) את דרכה של הכת השלישית, והם האנשים אשר נתבררה אצלם גדולת החכמים וטוב תבונתם, במה שנמצא בכלל דבריהם דברים המראים על ענינים אמתיים מאוד, ואע"פ שהם מעטים ומפוזרים בכמה מקומות בחבוריהם, הרי הם מראים על שלמותם והשגתם את האמת. וגם נתברר אצלם מניעת הנמנעות ומציאות מחוייב המציאות, וָיָדעו שהם עליהם השלום לא דברו דברי הבאי, ונתברר אצלם שיש בדבריהם פשט וסוד, ושכל מה שאמרו מדברים שהם בלתי אפשריים, אין דבריהם בכך אלא על דרך החידה והמשל, וכך הוא דרך החכמים הגדולים, ולפיכך פתח ספרו גדול החכמים ואמר: "להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם" (משלי א ז).

והאריך עוד בענין זה הרמב"ם שם, וסיים:

> ואם אתה מאנשי הכת השלישית, שכל זמן שיזדמן לך דבר מדבריהם ממה שהשכל מרחיקו, תתעכב אצלו ותדע שהוא חידה ומשל, ותשאר בטרדת הלב ואמוץ המחשבה בהבנתו, דואג למצוא דרך האמת ורעיון הצדק, כמו שאמר 'למצוא דברֵי חֵפץ וכתוב יושר דברי אמת' (קהלת יב י). התבונן בדברַי, תשיג תועלת אם ירצה ה' יתעלה.

והחכמים האמונים בגישה להבנת דרשות חז"ל, על פי השקפת עולמו של הרמב"ם, קשה להם להבין מימרא זו וענין זה כפשטו, כפי שפירשוהו גדולי הראשונים רש"י והתוס' ודעמייהו.

ואמרתי אקיים מצַות הרמב"ם "שכל זמן שיזדמן לך דבר מדבריהם ממה שהשכל מרחיקו, תתעכב אצלו ותדע שהוא חידה ומשל...". אלכה נא ואתורה לארפה ולרחפה

של פרשנות תורה שבע״פ, כי ארופה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואראה אולי יש שפירשו דבר זה בענין אחר במשל וחידה, כפי אשר תשיג ידי יד כהה, וזה יצא ראשונה.

המאירי בפתיחתו למסכת אבות (ירושלם תשכ״ד, עמ׳ 12) בבארו הא דאמרינן בחגיגה (יג ע״א) יצא אש חשמל וּשׂרפוֹ כתב ביאורו בזה״ל: שנשתבש בהשגתו. והוא ענין (סוכה כח ע״א) עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף, כלומר שאף קלי ההבנה ומהירי הלימוד לא היו עומדים מפניו, אבל היה מעמידם לשעתם בחזקת משובשים. עכ״ל המאירי. וכיוצ״ב כתב המאירי ב׳חבור התשובה׳ (משיב נפש, מאמר ב פ״ט, עמ׳ 427) עיי״ש.

ולפי ביאורו אין השׂרֵפה כפשוטו, אלא קאי למי שהיו באים לעמוד עם רבי יב״ע בלימוד ובמשא ומתן, שהיה מעמידם בחזקת משובשים, מחמת חוזק חריפותו והבנתו.[6]

6 והמאירי דרך באותה דרך חשיבה של הרמב״ם בפיהמ״ש סנהדרין (י א), בביאור דרשות חז״ל. ואעידה לי שני עדים מפירושיו. **ראיה ראשונה:** בגמ׳ ברכות (מג ע״ב) איתא, ״אף לא יפסיע פסיעה גסה, דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. מאי תקנתיה, להדריה בקדושא דבי שמשי. ופרש״י בקדושא דבי שמשי: ששותה כוס של קידוש בשבת בלילה״. עכ״ל. והנה מפשט לשונו מוכח שהכוונה עצם השתיה מכוס של קידוש בשבת בלילה, הוא סגולה להחזיר מאור עיניו של אדם. וכך פירש בתשובות רב נטרונאי גאון, הובאו דבריהם בתוס׳ פסחים (ק ע״ב ד״ה ידי קידוש) ובטור (או״ח סי׳ רסט). ונחלקו בביאורו כיצד תבוא הרפואה, האם בשתיה בפועל או הכוונה שמניחין על גב העין בשבת, ובכהאי גוונא האם אין בזה משום רפואה. ראה ב״י (שם) בשם מהר״י אבוהב ורבנו יונה, ומ״ש בזה הב״ח ואכמ״ל.
והמאירי בשבת (קיג ע״א) במתק לשונו ביאר דרשת חז״ל וז״ל: ״... וכן ראוי לכבדו בשאר דברים, והוא אמרו ׳מעשות דרכיך׳ שלא יהא הלוכך בשבת כהלוכך בחול, ר״ל שלא ילך בפסיעה גסה כמי שהולך לעסקיו, ואף בחול ימנע ממנה כמה שאפשר לו אלא לפי הצורך, שפסיעה גסה מזקת לעינים, **אלא כל שהוזק בה בחול מתרפא ממנה במנוחת שבת. והוא המשל בקידושא דבי שמשא, כלומר משיכנס בקדושת שבת**״. עכ״ל המאירי ודפח״ת.
אתה הראת לדעת, כי פירש דברי התלמוד במשל, ולא כפירוש ר״נ גאון. וכיוצ״ב פירש בחדושי הגאונים על עין יעקב בברכות (שם) בשם ספר כבוד הבית וז״ל: ״ונראה דלאו דוקא קידושא לבד, אלא נקט משנכנס שבת, וכל שבת ג״כ בכלל שראוי לאכול בשר שמן ולמלאות מאה ברכות בְּאַסְפַּרְמָקִי וּמְגַדֵי (ראה מנחות מג ע״ב). וכל אלו אמרינן שם, שהם מאירי עינים עמ״ש ביומא פ׳ יוהכ״פ, וגם ודאי שמצות עונג שבת וקידוש מסייעים עוד להטבע שיועיל יותר בשבת. וזש״ה פקודי ד׳ ישרים משמחי לב (תהלים יט ט), כי יין ישמח לבב אנוש (שם קד טו), ושבת נתברך ג״כ בשמחה, מצות ד׳ ברה מאירת עינים״, עכ״ל.
ראיה שניה: הא דאיתא בערובין (סה ע״א): ״אמר רבי חנין בר פפא, כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים - אינו בכלל ברכה, שנאמר ׳וּבֵרך את לחמך ואת מימיך׳. מה לחם שניקח בכסף מעשר - אף מים שניקח בכסף מעשר. ומאי ניהו - יין, וקא קרי ליה מים״. עכ״ל הגמרא. והרמ״א (או״ח סי׳ רצו ס״א) כתב: ״ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ, קודם שסיים בפה״ג, כדי שלא יהיה הכוס פגום. וטעם השפיכה, דאמרינן: כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה, ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע״. עכ״ל הרמ״א. [עוד מנהגים בהבדלה, ראה תשובות הגאונים חמדה גנוזה (סי׳ צג), סדור רע״ג (מהד׳ מוסד הרב קוק) עמ׳ פד), מרדכי (ריש יומא), ו׳מנהג ישראל תורה׳ (ח״א סי׳ רצו אות ב) ואכמ״ל]. הרי שהרמ״א תפס את דברי הגמרא הנ״ל בפשיטות ששופכין יין ממש. וראה כנה״ג (או״ח סי׳ רצט הגה״ט), ומחזיק ברכה להחיד״א, (סי׳ רצו ס״ק ב), משנ״ב (סי׳ רצו ס״ק ה) מש״ב.

המהרש"א בחידושי אגדות בב"ב (קלד ע"א) **ציין לעיין בספר "שבט יהודה" ביאור להה"א דכל עוף. ואחר חיפוש מצאתי את שאהבה נפשי, ספר שבט יהודה לרבי שלמה אבן וירגא ממגורשי ספרד בשנת רנ"ב** (מהד' מכון בני ישכר, ירושלם תשנ"ב, עמ' 111), **בויכוח האפיפיור עם הכומר פידרו** [יהודי מומר] **שטען לפני הרבנים דון שמואל אבראבאלייא ודון יוסף שלמה הלוי, כי בתלמוד ישנם דברים יוצאים מן השכל והטבע, ואחד מהם** [טענתו הרביעית] **וז"ל:**

> אמרו כי יונתן חכם שלהם, כשהיה עוסק בתורה כל עוף הפורח היה נשרף. ואם יסוד האש בעצמו לא יוכל לשרוף עד היותו קרוב אל הדבר הנשרף, וכל שכן שהדבר ישוב לאש וישרוף הרחוק. והשיבו לו הרבנים הנ"ל בזה"ל: שאמרו 'כל עוף פורח' רמוז שפל דעת משובש הפורח בשכל, היה נשרף כשהיה החכם ההוא עוסק בתורה, רצה לומר שהיה משיג האמת ודוחה השקר.

ויתכן שאליו רמז ב'עיון יעקב' בסוכה (שם) **שכתב ועיין בשבט יהודה** (סי' מא).

אך המאירי פירש (שם) בענין אחר וז"ל: "ואם רב אוצרו לא תהא עיקר כוונתו לשתות ולרווות, אלא ישים מותרו לצדקה לשמח עמו אביונים וַאֲמֻלָלִים. ודרך הערה אמרו כל שאין [יין] נשפך בביתו כמים אינו בכלל ברכה, שנאמר 'וברך את לחמך ואת מימיך' - מה לחם שנקח בכסף מעשר, אף מים אלו בניקחין בכסף מעשר דבר הכתוב, ואי זה זה יין. ולא קראו מים אלא למה שאמר אי איכא יין כמים איכא ברכה, ואי לא - לא". עכ"ל בבית הבחירה. וראה הגהות יעב"ץ בסוגיא מה שפירש.

ובחדושי המאירי לערובין (מהד' מוסד הרב קוק, כרך ב, עמ' קכג) ביאר ענין זה בלשון יותר מבוררת וז"ל: "... וכמו שאמר כאן כל שאין יין נשפך בביתו כמים אינו בכלל ברכה, כלומר לעניים ולצמאים... וקא קרי להו מים, לאשמעינן אי איכא במים [ר"ל כמו מים, שאינו חוסך לתת לעניים] כלומר שנותן ממנו לעניים איכא ברכה". עכ"ל המאירי בחידושיו.

הרי שהטה המאירי פירוש דברי הגמרא שלא כפירוש הרמ"א, שיש צורך לשפוך ממש על הארץ, שבזה לדעתו הוא ההיכר של ברכה. אלא המאירי ס"ל דהיכר הברכה בא לידי ביטוי, במה שנותן לעניים יין - כמו שנותן להם מים, ודפח"ח.

אחר זמן רב ראיתי כי בסוף ספר 'באר שבע' בשו"ת באר מים חיים (סי' ח) צווח על מנהג אשכנז שנוהגים לשפוך מכוס של יין בשעת ההבדלה, שהוא נגד גמרא מפורשת בברכות (נ ע"ב) "ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה", ומבואר דאע"פ שעושין כן משום שמחת חתן וכלה לסימן טוב, אסור לשפוך על הארץ רק בתוך צנורות. והתירו חז"ל הרבה דברים משום שמחת חו"כ, אך לא התירו לאבד יין לארץ. וכ"פ הרא"ש והטור והרבה מחברים, ודלא כרבנו מנוח בשם הראב"ד שהתיר אפילו אזיל היין לאיבוד משום שמחת חתן וכלה. וסיים: "לכן משבח אני את מנהג הספרדים שאין שופכין מכוס יין בשעת הבדלה על הארץ [...] ואי איישר חילי אבטליניה". עכ"ל הרב 'באר שבע'. וכמדומני, אילו ראה פירוש המאירי בערובין (הנ"ל) היה שש לקראתו כמוצא שלל רב. וראה עוד בפירוש המאירי למגילה (ז ע"ב) לעובדא דקם רבא ושחטיה לר' זירא, ותבין.

אגב, יש לציין כי הרב יוסף חיים מבבל, פעמים רבות מבאר דרשות חז"ל בספרו 'בן יהוידע' בדרך שהזכיר הרמב"ם (כנ"ל). דרך משל ראה תענית (כד ע"א) ד"ה בזמן שעיניה. ב"מ (נט ע"ב) ד"ה: חרוב, ושם (פג ע"ב) ד"ה הוו מפקי מיניה. ודבריו קילורין לעיניים. ויש עוד. ואכמ"ל.

כיוצ״ב מצאתי בדרשות רבי ישראל די קוריאל, מחכמי הספרדים בצפת בזמן מרן הב״י[7] (מהדורת יד הרב נסים, עמ׳ קב), **אחר הביאו לשון הברייתא בב״ב** (קלד ע״א) **כתב וז״ל:**

פשטן של דברים תהיה סבת שריפת עוף הפורח עלי[ו] מצד עוברו בין מלאכי השרת יורדים להתיישב עליו לשמוע תורתו. כדאשכחן בחגיגה פ׳ אין דורשין (יד ע״ב) גבי ר׳ יהושע ור׳ יוסי עי״ד [=עיין דבריהם]. ואפשר שהמשילו מחשבת האדם לעוף הפורח, כי דרך אחד להם לספר בשבחו, שהיה מַפנה לבו ומתבודד בלימודו, שכל מחשבה שעוברת עליו בשעה שהיה עוסק בתורה היתה נשרפת.
ואל יֵקל בעיניך, שהרי בתפלה שזמנה יותר קצר תקשה כוונתה ו[ת]פישת המחשבה אפילו לשלמים. אמרו בירושלמי דברכות פרק היה קורא (ב ד), אמר רבא אנא לא כוונית, אלא חד זמן בעי מכוונה, והרהרתי בלבי ואמרית מאן עלול קומי מלכא, קדמינו אדקכסא או ריש גלותא. שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא. רבון בר חייא אמר אנא מנית דומסי׳. ואע״פ שנדחוק ונאמר שהדברים סתומים, כי מלאכי אלי״ם היו ובודאי הוי מתכוונים, עכ״ז פשט סוגיא הירושלמי והענין מצד עצמו יורה, קושי הפשט המחשבה כפי הרצון.

מתבאר מדבריו, שמשל לעוף חוזר על מחשבתו של יב״ע, והשרפה קאי למחשבה זרה שהיתה באה אליו הוא בעת הלימוד. ועם התבודדותו היה שורפה – מעבירה מעל פניו. משא״כ לפירוש המאירי ושבט יהודה, ביאור עוף פורח קאי על אחרים שהיו באים ומקשים על דבריו והיה שורפם - כלומר היה מעמידם בחזקת משובשים.

ומצאתי גם בספר המפתח לר׳ משה אהרן שאצקעס, דור רביעי למהרש״א (ניו יורק תרפט, ח״א, עג ע״א) **שזכה לכוין לפרש מדנפשיה לדברי המאירי וז״ל:**

.. בעל המאמר משבח ומהלל את הפלגת השכל מיונתן בן עוזיאל, כי בעת שישב ועסק בתורה, כל עוף הפורח, כל חריף ומפולפל אשר הרהיב בנפשו עוז לעמוד עמו בקשרי המלחמה מלחמתה של תורה, מיד נשרף, ר״ל שב בבושת פנים. כי הוא ברוחב דעתו הוציא מפיו זקוקין דנורא וְבָעוֹרִין דאֶשָׁא, ומאן מעייל בר נפחא אומן,[8] ומי הִקשָׁה אליו וַישלָם, כל אלו שאלות המפולפל היו לקש ונשרפו מול שלהבת חריפותו, אשר בקל מצא פשר דבר, להתיר הספקות ולישר ההדורים.

ועפי״ז ביאר (שם) **בטוב טעם דברי הירושלמי שהביא הריטב״א** (הנ״ל) **החילוק בין התלמיד לרב, שהתלמיד תוך ארבע אמות, ברם הרב אפילו חוץ לארבע אמות -**

7 הוא היה מחכמי הדור שכתבו חרם ונידוי על מי שאינו נוהג כדעת הרמב״ם בארץ ישראל, הנזכר בכס״מ הל׳ תרומות (א יא), כאשר כתב הרב בצלאל אשכנזי בתשובותיו (ר״ס א).

8 מקור הביטוי – בגמרא בבא מציעא פה ע״ב. עיי״ש.

שהכוונה[9] שהתלמיד השכיל להשיב לשואליו על מה שנשאל במה שלמד בתוך ארבע אמות של הלכה, אשר בה היה מעמיק בעיון רב. אבל גדולת הרב גדלה יותר שנשרפו גם עופות השמים הבאים ממרחק - חוץ לארבע אמות, והכוונה גם סתירות מענין לענין, מהלכה להלכה ממקום אחר, סתרם רבו. כי איש מצויין כהלל הזקן לא חת גם מפני עופות פורחות כאלה, כי כולם כרעו ברך לפני זקן בית התלמוד כמוהו, אשר כל רז לא אָנֵיס ליה. עד כאן תורף דבריו, ודברי פי חכם חן.

ובספר כבוד חכמים לר' יעקב לנדא, דור רביעי להגאון נודע ביהודה (ת"א תשמ"ט, עמ' 107), פירש 'כל עוף הפורח עליו, מיד נשרף' בדרך זו, וז"ל:

כל בני רשף, הרעיונות המעופפים על כנפי הדמיון, וכל דרכי טעות ושגיונות נשרפו, ונתפזרו כמוץ לפני רוח שֹכלו, אשר הלך בדרכי האמת ומרוב קדושתו ודבקותו בתורת ד' וטהרת לבו ומחשבתו. גם נוכל לפרש: כל תלמיד בעל נצחון אשר נסה לנצחו בפלפולו נתבטלו דבריו.

מבואר כי כָּלל בביאורו את שני הפירושים, בפירושו הראשון קרוב הוא מאוד לביאור רבי ישראל די קוריאל, ובפירושו השני הולך בדרך המאירי ודעימיה.

ובפיהוש "יד יוסף" על ה'עֵין יעקב' סוכה (שם) כתב בזה"ל:

הכוונה שעוף הפורח עליו הוא כינוי אל הדמיון אשר הוא קל הפרידה מאד, והולך ושב ממחוז למחוז כהרף עין, הנמצא עוף כמוהו גז חיש ויעוף. וזהו שאמרו כי בשעת תלמודו היה עיונו הכי נכבד בהיר ומזהיר, שכל מה שהיה מעלה הדמיון אצל השכל מהסתפקות, מיד היה גובר עליהם שכלו ומבטלו לגמרי ויפץ ענן אורו. (בעל 'נפוצות יהודה' בשם בעל 'דרך אמונה').

ובעיון יעקב סוכה (שם) אחר שרמז וציין לספר שבט יהודה (סי' מא הנ"ל) כתב:

ועוד י"ל דעוף קאי אמזיקים המעופפים סביב הת"ח, וכדאמרינן 'הני מאנֵי דרבנן דְּבלו, מֵחופיָא[10] דידהו' (ברכות ו ע"א) ונקראים עוף ע"ש הפסוק 'ובנֵי רשף יגביהו עוף' (איוב ה ז), וכן 'כחלום יעוף' (שם כ ח), שבא לפעמים ע"י שד כמבואר.

והראני ידידי הר"ש לוינגר יצ"ו, כי בספר "שיחת מלאכי השרת" לרבנו צדוק הכהן מלובלין (עמ' 27) ביאר ההיא דבב"ב (שם):

עוף רומז לעולם האמצעי המעופף באויר, וכמ"ש בדברים רבה (פ"ז) "עוף השמים" – אלו המלאכים, וכמו שנתבאר לעיל הבראשית רבה על "ועוף יעופף". וכשהיה דבק בתורה שהוא העולם העליון היה נשרף ומתבטל [כענין שנתבאר לעיל על שמא

9 והר"ש צדוק בספרו המאור לאגדה (עמ' ריד) פירש, שהכוונה שיב"ע היה בקי בהלכות תורה, אבל ריב"ז היה בקי ממנו אף בחכמות חיצוניות, כמו שאמרו שלא הניח מקרא וכו' שיחות מלה"ש ושדים ודקלים וכו'.

10 [= מחיפוך המזיקים].

ישרפוני] העולם האמצעי שתחתיו לפי שהוא למעלה ממנו וכלא חשוב קמיה האוויריים.

עוד מצאתי בחפיסה לרבי אליהו דסלר, בספרו "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 470) שביאר עניין זה בזה"ל:

... ולכאורה קשה, איך תבוא השחתה כזו ע"י צדיק, ובפרט שעוסק בתורה. אלא שהיה צורך ללמד ליונתן בן עוזיאל, שצריך להגיע בדביקות אליו יתברך לביטול הגשמיות שלו ביטול גמור, כעין ביטול הגוף ממש. והרמז לזה ניתן לו ע"י הצִפורים שהן היו הכלים שיגיע לו ענין זה שתהיה שריפתן ציור חי ליונתן בן עוזיאל, ואם כן, כל תוכן מציאות אותן צפורים, היה שריפתן.

ובספר האסיף לר"ש רדאעי[11] (בני ברק תשנ"ט, עמ' 153 אות קסא) כתב לפרש בשם רבו [רבי רצ'א אלצארם זצ"ל] וז"ל: "כל עוף שפורח עליו מיד נשרף – כלומר כל תירוצים ויישובים אלו נכוחים ונכונים", עכ"ל. וכוונתו לענ"ד כפי פירוש המאירי למימרא זו, כי כל מה שהקשו לפניו תלמידיו או הנושאים ונותנים עמו, יישב בטוב טעם ודעת. וכך הביא בשמו והבין בדבריו נכדו, וכדלקמן.

והרב שלמה צדוק יצ"ו, בספרו המאור להגדה (ירושלים תנש"א, עמ' ריג), כתב לבאר מדנפשיה פרש"י והריטב"א, ע"פ ביאור המאירי הנ"ל עיי"ש. והוסיף כי זקֵנו [הוא רבי רצ'א אלצארם זצ"ל] פירש שע"פ מליצתם עורבא פרח, שענינה לא רק הסחה לדבר אחר, אלא כינוי על חדות הטיית הרעיון כעוף הטס ופורח ממקום למקום, כך יב"ע בעת שישב ודרש, כל שניסה להתנצח אתו (בפלפולי טעות), היו אובדים ונשרפים קושיותיו וגזים ועפים השגותיו מלפני יב"ע כלא היו. עכ"ל. והביא גם פירוש ה'יַד יוסף' על ה'עֵין יעקב' הנ"ל. וראה עוד בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' כה) מש"ב על דרך הדרוש. זה אשר השיגה ידי יד כהה לע"ע, בביאור מימרא זו.

הרי לפנינו שתי גישות לביאור מימרא זו.

ראשונים כמלאכים: רבנו חננאל, רש"י והתוס', תוס' הרא"ש, ריטב"א, חובות הלבבות, ר"י אבן שועיב, רשב"ץ, מהר"י אלאשקר, מנורת המאור, תורת חיים, תפסו ביאור מימרא זו כפישוטה.

ולעומתם ראשונים ופרשנים אחרים: המאירי, [וכ"נ לענ"ד שהיה מפרש הרמב"ם], שבט יהודה, רבי ישראל די קוריאל, [וכ"נ דעת המהרש"א לפי מה שרמז לדברי הרב שבט יהודה], ספר המפתח, כבוד חכמים, יד יוסף, ספר האסיף, המאור לאגדה, פירשו שהוא דרך משל וחידה וכנ"ל בדבריהם, והבוחר יבחר לפי טעמו - הפירוש הנֶאוֹת לו.

11 ר' שלום רדאעי מנאכ'ה' תימן תרע"ב – ירושלים תשמ"ד.